

*Силвия Басева*¹

ПЛЕНЕРЪТ „ХУДОЖНИЦИ, БАЛЧИК, ЛЮБОВ – СРЕЩА НА ЕВРОПЕЙСКИ МОРЕТА“ – ДВАДЕСЕТ ГОДИНИ ПРИСЪСТВИЕ НА КАРТАТА НА СЪВРЕМЕННОТО БЪЛГАРСКО ИЗКУСТВО

Silvy Basseva

THE PLEIN AIR “ARTISTS, BALCHIK, LOVE – A MEETING OF EUROPE- AN SEAS” – TWENTY YEARS OF PRESENCE ON THE MAP OF CONTEM- PORARY BULGARIAN ART

Abstract: Over its 20-year existence, the plein air “Artists, Balchik, Love – A Meeting of European Seas” has accumulated a rich history. In all editions so far, 55 artists have taken part. This report analyzes the works created during the plein air, as well as the trends that have emerged as genres and stylistics. It is natural for so many different participants to see a great variety of paintings and creative results. Some of them even started whole cycles of works. The landscape genre dominates (natural, sea, and urban landscapes), but we also observe more decorative and abstract compositions. The authors are studied by the type of genre in which they have worked, comparing their individual creativity and outlining general trends. One of the main conclusions is that, in such a long-term plein air, most of the trends characteristic of Bulgarian painting over the past two decades can be observed.

Keywords: art; painting; plein air; picture; artwork; landscape; author; artist; creator; Balchik

През пролетта на 2021 година в Балчик се проведе пленера „Художници, Балчик, Любов – Среща на европейски морета“, под надслов „Видими следи“. В заглавието на това двадесето издание се съдържа идеята, която е тема и на настоящата статия, а именно, че за толкова години творчески срещи и работа, са създадени живописни творби, които оставят своята трайна, видима следа в нашето изкуство.

За двадесет години пленерът „Художници, Балчик, Любов – Среща на европейски морета“ е натрупал богата история. От 2001 година в неговите рамки са се състояли освен двадесетте пленера живопис, още и 32 изложби – общи и самостоятелни, в галерии в Балчик, Варна и София; както и 11 арт събития – театрални представления, концерти камерна музика, лекции, презентации. Проявите на „Художници, Балчик, Любов“ винаги са били топло посрещани от публиката и широко отразявани от медиите. Във всички издания до сега, участие са взели петдесет художници от България и петима от Хърватия. Това дава изключителен пъзел от живописни произведения, който е много интересен за анализ, тъй като в него можем да намерим по малко от всичко и мо-

¹ silvy_basseva@abv.bg

жем да го наречем умален модел или извадка на нашето съвременно изкуство. В пленера са се включвали както изявени автори с утвърдени вече имена и богати творчески биографии, така и млади художници, които тепърва заявяват себе си. Изданията на „Художници, Балчик, Любов“ са протичали като творчески срещи, на които отделните индивидуалности са обменяли идеи и са си влияели взаимно, за да създадат произведения, заредени от контакта с неповторимите природни и архитектурни дадености на Балчик и от общуването с колеги и съмишленици. За тези срещи на художниците пише Жени Костадинова в статията си: „Белият град с красивата си Ботаническа градина и Двореца ги привлича предимно пролет и есен, когато морето е спокойно, незаглушавано от човешката реч.“² Творческият процес винаги е завършвал с показването на резултатите пред публика. Това се е случвало във фестивал, ориентиран около изложба, придружена от арт събития, свързани с темата на пленера, като отворени студия, концерти, презентации, срещи. Като творчески резултат от пленера във фонда на Галерия Балчик са постъпили над 100, а във фонда на ДКИ „Двореца“ – над 50 творби. Към тях трябва да прибавим и картините, в пъти повече, които художниците са отнесли в ателиетата си като част от творческия си капитал и които са станали част от техни бъдещи изяви, а в някои случаи са поставили начало на нови живописни цикли.

Известен факт е, че творците се нуждаят от източници на вдъхновение, които да дават посока на работата им. Още от XIX-ти век някои природни местности и населени места са се превръщали в емблематични за представителите на артистичните среди. Интересът към Балчик, като място за вдъхновение, не е ново явление. Той е по-скоро продължение на дългогодишния интерес на българските художници, който се проявява още в началото на XX-ти век и продължава до наши дни. „Белият град“ е място, съчетало в себе си феноменални природни форми, море и уникална градска архитектура. Съжителството на тези разнородни компоненти дава неизчерпаемо разнообразие от гледни точки и планове, от съпоставяния и контрасти. Голяма роля за неповторимостта на балчишкия бряг играе и типичния силует на „Двореца“ . Резиденцията е в духа на архитектурните дадености на града, в които се наблюдава както ориенталска, така и християнска стилистика, съобразяването с които е по волята на румънската кралица Мария. В статията си Виолета Василчина пише: „Заложените от нея насоки се оказват трайни, а и още дълго време продължават да бъдат привлекателни с формулата на своята обвързаност между „националното“, „романтичното“ и „екзотичното“. Именно затова няколко обществени сгради и строителни начинания, чието проектиране или строителство е подето около средата на 30-те години, са издържани в тези зададени граници...“³ Като прибавим и присъствието на морето с неговата изменчивост и сурова красота, не е трудно да си представим притегателната сила и „магията“ на мястото. Разполагайки с тези дадености, участниците в един пленер имат пребогат „материал“ за работа, който да ползват, всеки според собствения си творчески натюрел.

В „Художници, Балчик, Любов“ са взели участие 55 автора за 20 години. Естествено е при толкова много личности, да се наблюдава голямо разнообразие на стилове. И докато стилистиката на всеки един художник е много различна и по-трудно могат да се очертаят тенденции, то тематиката може да бъде разгледана в няколко общи посоки. Разбира се, пейзажите доминират – природни и морски – панорамни, детайлни; градски пейзажи от Балчик; гледки от Двореца и градините. Това е естествено, предвид живописното място и се отнася не само за участващите в пленера, но и до всички художници, работили тук през годините. Както пише Милена Георгиева в своята статия за градската галерия, най-застъпеният жанр в нейния фонд е именно пейзажът: „Присъствието на стойностна пейзажна живопис във фонда на Балчишката галерия е осезателно, тя е нейна гордост. Както можеше да се очаква, съдържателните жанрове, в които са изградени творбите на повечето художници, са свързани с морето и града Балчик.“⁴

² **Костадинова, Жени.** Художници се обясниха в любов на Балчик. Седмичен труд, бр. 31, 29 юни 2004, с. 2.

³ **Василчина, Виолета.** Градът Балчик и дворецът на кралицата. Митове и реалии в балканското културно и художествено пространство (До края на 20-те години на XX век). – Проблеми на изкуството, бр.4, 2008, с. 31.

⁴ **Георгиева, Милена.** Фонд „А“ – лицето на Балчишката художествена галерия. Проблеми на изкуството, бр.4. 2008, с. х8.

Доста от авторите, работили на пленера са посветили вниманието си на морския пейзаж – една вечна тема в живописата. Радослав Нейчев се вълнува от драматизма на морето и небето – при него те са решени в дълбоки, тежки цветове, със силен контраст, а композициите са изчистени от излишни детайли. Пейзажите на Даша Недялкова са с много дълбочина, нарисувани с типичната за работата с шпакла едра мазка, с която художничката предава характера на вечно подвижната морска повърхност. Много характерни и разпознаваеми са акварелите на Андрей Янев. Роденият в Бургас художник е израсъл с афинитет към морето и се връща към тази тема многократно. Неговите акварели са уникални със своя лаконизъм, сведен до доминиращите обеми на небето и морето, само с пестеливо добавени самотни детайли – части от брега, лодки, пръти, чадъри, които със своите малки размери подчертават необятността на ширналия се далечен хоризонт. Брегът на север от Балчик, често е скалист, а отделни скали са разпръснати във водата. Тези гледки са станали обект на внимание при Дарина Янева и Петър Савов. Подходът им е много различен. При Дарина Янева можем да видим как художничката противопоставя спокойната хоризонтала на морето с острите и драматични очертания на стърчащите каменни късове. Тези нейни пейзажи са работени със сух пастел, техника в която авторката има големи постижения. При Петър Савов цветовете са сведени почти до минимум, той разработва пейзажите на скалисти брегове в монохромни гами, но със силни контрасти.

Природните пейзажи, със своята неизчерпаема многообразност, са като че ли най-широко застъпени сред художниците, преминали през пленера. В тях сюжетите се разгръщат от широки панорами до по-детайлни композиции, които могат да стигнат до отделни изображения на клонки стръкове или цветя. Фантазията на художниците се проявява, тръгвайки от богатия изходен „материал“, предлаган от разнообразните местности около Балчик, белите мелове, горичките, алеите, екзотичните видове, засадени в градините, разпръснатите навсякъде огромни делви, каменни кръстове, кресла и пейки, чешми, колонади и перголи; и всичко това на фона на морето. Много са имената, които могат да бъдат посочени като пример за работили в жанра на пейзажа: Ванко Урумов, Петя Денева, Марияна Маринова, Михаела Иванова, Теодора Дончева, Пенчо Добрев, Ангел Гаджев, Георги Липовански, Атон Антонов, Георги Андонов, Аглика Гайтаникова, Дарина Янева, Силви Басева, Веско Велев, Николай Иванов – Ом, Николай Няголов, Андрей Янев, Иван Стратиев, Петър Савов, Надежда Кутева, Борис Желев, Лора Янева, Бисера Вълева, Андрей Янев, Радослав Нейчев, Деяна Савова, Ралица Карапантева, Тереза Зиковска и Валентин Шалтев.

Доказан майстор на пейзажите от северното Черноморие е Ванко Урумов. Той е рисувал в Балчик много години и участието му във второто издание на пленера е продължение на неговия траен творчески интерес към тази тематика. Той интерпретира своите картини със замаха на живописец, уверен в посланието, което иска да предаде – приповдигнатото настроение от слънцето, лятото и морето, отразени по арките на Нимфеума и Ботаническата градина. Акварелите на Георги Липовански са наситени с емоционалност. Майстор на тази техника, той успява да извлече от нея нежност, като избира сюжетите си с внимание към детайла – от букети с цветя, до архитектурни детайли или кътчета от градините, които рисува с прозрачно нанасяне на цветовете, които са тънко нюансирани.

В пейзажите на Дарина Янева можем да видим както мащабни панорами, включващи белиите балчишки скали, гледки към морето и много зеленина, така и отделни фрагменти, кадрирани в картината – дървета, цъфнали клони, храсти и цветя на фона на морето. Тя е изключително разнообразен художник. Борави с различни живописни техники – акварел, маслени бои и сух пастел, в които показва завидно майсторство. Акварелните ѝ пейзажи са наситени със свежест и цвят. Тя работи разнообразно, като съчетава широко и обобщено полагане на петна с множество детайли, които дават характера на различните растителни видове или природни форми. Умее да балансира с обобщени и разработени елементи, без да губи цялостното впечатление от един пейзаж. В маслената ѝ живопис и в пастелите има много задълбочено наблюдение и предаване на светлината и колорита, с цялото им богатство. Дарина успешно улавя мимолетните състояния на природата, които се менят постоянно. Цялостното впечатление, което оставя нейното пейзажно творчество е дълбоко въздействащо и емоционално наситено.

Един много характерен и запомнящ се художник е Петър Савов. Неговите сюжети са от градините на Двореца, белите хълмове, морето, както и по-детайлни погледи към архитектурни елементи, дървета и цветя, скали и кейове. Пейзажите му са с изявен контраст, получен от противопоставянето на силно осветени повърхности и тъмни сенки, както и от редуването на различни планове. Живописът на този художник е звънко съчетание на ярки цветове, които изграждат формите и придават дълбочина. Петър Савов майсторски постига декоративно звучене, като си служи на места с плоски петна и контур, а другаде изгражда формата като прелива нюансите един в друг, както в класическата живопис. При този разнообразен подход той ни най-малко не губи цялостното излъчване на всяка една композиция, напротив, чрез него художникът успява да обогати живописът си и да постигне по-силно въздействие. Петър Савов се вдъхновява от резките силуети на кипарисите, красивите извивки на магнолиите, цветните фигури, образувани от пролетните цветя, цъфналите овошки на фона на суровите скали или на далечния морски хоризонт. Хвърлените сенки в неговите картини рисуват свои собствени форми по неравните терени и внасят мистичност и символика. Каменните зидове, оградите от ковано желязо и архитектурните детайли – всичко това се преплита в балчишките му пейзажи и е изведено до неповторим авторски стил и естетика.

В своята пейзажната живопис Силви Басева се вглежда в градините, алеите, дърветата и отделни архитектурни елементи. Тя развива живописът си в две посоки – в сребристи гами от студени цветове или в топли и слънчеви тонове, с което придава на пейзажите си различни настроения – от меланхолични до жизнеутвърждаващи. В нейните композиции водната шир дискретно се подава иззад преплетените клони на дърветата, терасовидните градини и каменните зидове. В платна си Силви Басева често си служи с контраста – както между меките преливащи петна и рязко очертаните контури, така и между светлината и тъмнината. Тя търси хвърлените сенки и формите, които те „рисуват“ върху повърхнините, като създават усещане едновременно за дълбочина и декоративност. Съвкупността от отделни, характерни само за нея живописни похвати, изгражда индивидуалния стил на авторката, чрез който тя постига емоционално въздействие.

Андрей Янев е многостранно развит автор, който работи с различни техники. Докато в морските си пейзажи с акварел той е обобщен и лаконичен, съвсем друг е подходът му при маслената живопис – гамите отново са естетски, но с интензивни и наситени цветове, едри петна изграждат обемите, контрастът е подчертан. Художникът се спира на гледки от градините край морето, алеите, които отвеждат погледа надалеч и изявените силуети на кипарисите и скалите. Контрастът в неговите картини се дължи на противопоставянето на светли тонове – лимоново жълто, сребристо синьо и светло сиво, и тъмни цветове – дълбоко зелено, синьо и землисти тонове. Авторът владее уменията да постига дълбочина – той повежда зрителя навътре в картинното пространство като използва перспективата на близките и далечни планове, както и редуването на осветени петна и дълбоки сенки. От пейзажите на Андрей Янев лъха първичната мощ на природата, на простора, морската шир, слънцето, морето, небето. Тази сила изпълва платната му и остава трайно впечатление у зрителя.

Съвсем различен е подхода на друга художничка – Петя Денева. При нея водеща е женската чувствителност. Петя Денева е родена в Балчик и има специално отношение към балчишкия пейзаж. Живописът на Петя е богата на нюанси и полутонове, които преливат едни в други – разгръща се в целия диапазон от студени зелено-сини и лилави до топли землисти, жълти и нежно розови цветове. Художничката работи с отделни мазки, импресионистично, с голям успех успява да предаде неуловимите трептения на въздушната среда, пространствената дълбочина, зеленината, която е сякаш във вечно движение и най-вече светлината – всепроникваща и създаваща впечатление за прозрачност.

В пейзажната живопис на участниците в пленера „Художници, Балчик, Любов“ се наблюдава голямо разнообразие от тенденции. Разнообразие като стилистика, като различен подход към работата и като емоция. Състоянието на природата, момента от деня, светлината, въздушността, и настроението са обект на вниманието в платната на една част от художниците. Пример за това са произведенията на Михаела Иванова и нейните ярки пейзажи от градините край морето; Те-

одора Дончева, при която пейзажите са изградени с нежна чувствителност; Радослав Нейчев, чиито търсения са в областта на природните състояния; в платната на Тереза Зиковска водещи са експресията и яркия колорит, вдъхновени от разцъфналите пролетни цветя и буйната зеленина; при Пенчо Добрев вниманието е насочено към резките светлосенъчни контрасти, получени от слънчевите петна и гъстите сенки; Иван Стратиев ни показва многообразието от цветове и светлинни нюанси при изображенията на дървета, лодки, морска шир и небе в различни състояния. От друга страна, при художници, в чиито творчески натюрел е засилен интересът към декоративното звучене и стилизацията, са застъпени повече сюжетите със засилена цветност и изявени форми. Такива са композициите на Аглика Гайтаникова, решени до голяма степен с плоски цветни петна в множество нюанси; на Георги Андонов, който разчупва и геомегризира природните форми; на Ралица Карапантева, чиито картини са наситени с мистичност; при Лора Янева наблюдаваме умело намесване на по-условни цветове и геомегризиране на някои форми, като заедно с това художничката смело смесва части от различни природни и архитектурни пейзажи в една композиция; Николай Иванов – Ом включва ярки условни цветове в картините си, работи с плоски петна и контур и добавя орнаментика.

При някои художници тенденцията за стилизация е застъпена по-силно. Те са изходили от натурата като източник на вдъхновение, но с по-голяма авторска намеса са извели композициите си до по-обобщено, по-декоративно, понякога почти абстрактно звучене. Такива са произведенията на: Веско Велев, при когото силуетите на природните форми са опростени до знаци, а цветовете са условни; Антон Антонов, който оставя само най-характерното и въздействащото от даден сюжет, като го интерпретира свободно, освобождавайки се от конкретиката, стигайки до геомегризиране; Николай Няголов, при когото ярките цветове и стилизирани форми навлизат свободно; художничките от Хърватия Джурджа Мерле и Звездана Йембрих, които работят с натрупване на фактури и по-обобщени форми, за да оставят на преден план само настроението – при първата, стигащо до мрачна, но въздействаща лаконичност, а при втората, по-скоро мекота и нежност. При други от авторите, участвали в пленера, водещо е възхищението от пейзажа, като се вглеждат по-детайлно в отделните красиви елементи, които го съставляват – цветя, езера, клони, каменни градежи, пътечки, кейове, скали. В композициите на Бисера Вълева виждаме плувачи в езерото водни лилии, алеи и зеленина, лодки на брега на морето, осветени от промъкнали се слънчеви лъчи – всичко това в нежни студени сребристи гами от преливащи един в друг нюанси; при Деяна Савова морето проблясва зад старинните делви и на фона на ярките пролетни цветя, съпоставени с тъмните и резки силуети на кипариси и чемшири, създаващи жизнеутвърждаващо настроение; в платната на Марияна Маринова трептенията на зеленината преливат между близките и далечни планове и меко варират от топли до студени нюанси, като оставят впечатление за вечно движение; в картините на Надежда Кутева топла слънчева светлина облива сгради и дървета и засилва цветовете.

Всичко изброено до тук обобщава най-изявените тенденции в пейзажите, нарисувани от участниците в „Художници, Балчик, Любов“. Немалка част от тях са градски пейзажи. Със специфичното си разположение и близост до морето, градът Балчик предлага богат материал за рисуване. Авторите, които са се вдъхновили от неговите дадености са: Петър Савов, Дарина Янева, Веселин Дамянов, Кирил Навушанов, Силви Басева, Теодора Дончева, Антон Антонов, Бисера Вълева, Надежда Кутева, Георги Липовански. Докато Веселин Дамянов намира повод за един градски пейзаж в конкретна сграда или гледка, при Кирил Навушанов вдъхновението идва от старите къщи и тяхната атмосфера, но художникът създава компилации от отделни обекти и детайли, събирайки ги в една композиция. Дарина Янева използва богатите колоритни възможности на сухия пастел за да пресъздаде типични балчишки стари къщи и дървета, както и парковата архитектура на Двореца с много атмосфера и настроение. Петър Савов се впечатлява от старинните къщи и атмосферата, която носят. Той използва богати фактури и живопис с много нюанси, за да пресъздаде следите от времето по фасади и прозорци. Насища картините си с множество любопитни детайли, като преплетени клони, улични стълбове, огради от ковано желязо и пространо пране. Успява да потопи зрителя в картинното пространство. Силви Басева също отделя на

градския пейзаж голямо внимание. И тя търси своето вдъхновение сред старите къщи и тяхното излъчване – понякога ярко и цветно, по-често загадъчно и меланхолично. Художничката обръща внимание на специфичните орнаменти и структура. Дърветата също са неотменна част от градските ѝ пейзажи. Тя търси светлината и колорита, като често изобразява играта на слънчевите петна и хвърлените сенки от клоните на дърветата по цветните фасади.

Неотменна част от богатата колекция живописни произведения, създадени на балчишкия пленер са и композициите, които са декоративни или абстрактни, вдъхновени от контакта с магичното място, но поели в посока, в която сюжетите не са от заобикалящата ги среда. При Михаил Лалов наблюдаваме играта на фантазията на художника, която обединява фрагменти от природата, женски образи и цветни петна, в естетски живописни гами и хармонични композиции. В живописата на Нина Златева, с жизнени и ярки цветове са обединени множество елементи – части от архитектура, детайли от образи, които се преплитат едни в други и въвеждат зрителя в един приказен свят. Мария Алексиева включва силно стилизирани петна и контури, вдъхновени от скали или други природни форми. Естетиката, която авторката ни поднася е много издържана и изгражда нейния индивидуален стил. Румяна Русинова използва богати фактури като подложка за издържаната си в почти монохромни гами живопис. Фактурното изграждане е много характерно и за Димитър Витанов, но при него дребните структури на фактурите образуват едри форми, които създават усещането за движение и посока. Георги Динев, Валентина Лапчева, Атанас Камбуров, Дарина Цурева и Николай Бузов работят с абстрактни петна, но стилът, похватите и цветността на всеки от тях са съвсем различни и строго индивидуални, което ги прави знакови и запомнящи се. При картините на художниците от Хърватия Владимир Гореца, Желко Зима и Коста Костов е по-различно усещането за колорит и това ги отличава от останалите.

Макар и живописен, пленерът „Художници, Балчик, Любов“ е дал гостоприемство и на няколко скулптора – Роберт Цанев, Георги Миленов, Огнян Петков, Жения Адамова, Пламен Аврамов, както и на изкуствоведа Румен Серафимов. Освен с яркото си лично присъствие, те са обогатили колекцията от пленерни творби със своите пластики. Това са монументалните по своето излъчване дърворезби на Роберт Цанев, керамиките на Георги Миленов и Жения Адамова, фигурата от шамот на Пламен Аврамов и инсталацията от скраб на Огнян Петков. Именно последната стана повод за едно от съпътстващите събития на пленера, тъй като беше приведена в действие, като от абстрактно произведение за една вечер се превърна в средство за приготвяне на храна, а в момента, заедно с останалите скулптури е заела достойното си място в колекцията на художествената галерия на Балчик.

Така десетките творци, които са се включвали в пленера през годините са успели да дадат своя принос като художници и индивидуалности и същевременно да почерпят за себе си от взаимодействието с колегите си в една освободена от ограничения среда. Може да се обобщи, че едно толкова богато арт събитие дава вярна представа за определени жанрове в нашата живопис в последните години, представяйки автори, работещи с различни стилистични похвати, от всички възрасти. Цялостното впечатление, което остава след запознаването с дейността на „Художници, Балчик, Любов“ и участниците в него, е за един творчески процес, който случвайки се редовно, оставя чувството на удовлетворение и на очакване за нови творчески изненади при следващата си поява.

ЛИТЕРАТУРА / REFERENCES

Божков, Атанас. Човекът и изкуството. София, 1988 [**Bozhkov**, Atanas. Chovekat i izkustvoto. Sofiya, 1988]

Василчина, В. Градът Балчик и дворецът на кралицата. Митове и реалии в балканското културно и художествено пространство (до края на 20-те години на ХХ-ти век).// Проблеми на изкуството, 2008, № 4, с. 25–33 [**Vasilchina**, V. Gradat Balchik i dvoretsat na kralitsata. Mitove

- i realii v balkanskoto kulturno i hudozhestveno prostranstvo (do kraja na 20-te godini na HH-ti vek).// Problemi na izkustvoto, 2008, №4, s. 25–33]
- Георгиева**, Милена. Фонд „А“ – лицето на живописца в Балчишката галерия.// Проблеми на изкуството, 2008, №4, с.8–14 [**Georgieva**, Milena. Fond „A“ – litseto na zhivopista v Balchishkata galeriya.// Problemi na izkustvoto, 2008, №4, s. 8–14]
- Коларски**, В. Обликът на нашата страна в творчеството на българските живописци.// Проблеми на изкуството, 1971, №1, с.39–47 [**Kolarski**, V. Oblikat na nashata strana v tvorchestvoto na balgarskite zhivopistsi.// Problemi na izkustvoto, 1971, №1, s. 39–47]
- Костадинова**, Жени. Художници показват Балчик в картини.// Седмичен труд, 27 юни 2002, бр.26, с. 47
- Костадинова**, Жени. Художници се обясняват в любов на Балчик.// Седмичен труд, 29 юли 2004, бр. 31, с.2 [**Kostadinova**, Zheni. Hudozhnitsi se obyasnuyavat v lyubov na Balchik.// Sedmichen trud, 29 yuli 2004, br. 31, s.2]
- Костова**, М. Юбилейна изложба – Двадесет години пленер Художници, Балчик, Любов – Среща на европейски морета.// Балчишки телеграф, 24 юни, 2021, № 24, с.6 [**Kostova**, M. Yubileyna izlozhba – Dvadeset godini plener Hudozhnitsi, Balchik, Lyubov – Sreshta na evropeyski moreta.// Balchishki telegraf, 24 yuni, 2021, № 24, s. 6]
- Митева**, М. „Потпури“ от Балчик. //Проблеми на изкуството, 2008, № 4, с. 53–56 [**Miteva**, M. „Potpuri“ ot Balchik. //Problemi na izkustvoto, 2008, №4, s. 53–56]